

Patrie, națiune și patriotism în opera lui Nicolae Iorga.

Între percepția trecutului și cea a prezentului.

Colonel, prof. univ. Dr. Constantin Hlihor

Printre ctitorii morali ai Statului român întregit se află și marele savant Nicolae Iorga pe care în 1900, Octavian Tăzlăoanu îl numea cu deferență, în gazeta „Luceafărul”, drept „împărat al cugetării românești”. La sărbătorirea unei jumătăți de veac de existență a lui Nicolae Iorga în revista *Gândirea*, prozatorul și eseistul Al. Bădăuță, scria: „Iorga este marele Eol spiritual al vremii noastre(...) Cultura românească întregă îi datorează capital și se poate spune, fără greș, că ea a avut norocul inițial al șpalierului scrisului d-lui N. Iorga, datorită căruia s'a putut urca mai de timpuriu, spre fireștile rosturi universale fără erori și prea multe șovăieli”¹.

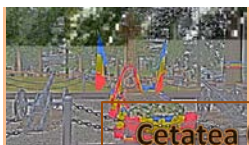
El a reprezentat prin scris și acțiune politică, socială și culturală un reper pentru societatea timpului său dar și pentru cele care i-au urmat. Asta nu înseamnă că n-a avut destui adversari pe timpul vieții iar după moartea sa tragică și denigratori și uneori chiar de campanii bine pregătite din punct de vedere mediatic din varii motive. Una dintre figurile de seamă ale culturii române contemporane Zigu Ornea în paginile revistei *Dilema Veche*, din 30 ianuarie 2012, afirma că prin „Luările de atitudine publice, prin studii și conferințe, ale lui N. Iorga, în perioada 1904-1906 când a pus temeliiile ideologiei sămănătoriste sînt clare expresii ale acestui Weltanschauung retrograd”². La aproape un deceniu distanță Ana Bărbulescu, cercetătoare la Institutul Național pentru Studierea Holocaustului din România „Elie Wiesel” într-un interviu acordat la Radio France International lui Petru Clej afirma că atunci „când vorbim de Iorga trebuie să facem întotdeauna distincția între discursul său public și modul în care se raportează la acțiunile statului sau ale unor grupări față de evrei. Aș spune că de-a lungul întregii sale cariere el critică orice violență împotriva comunității evreiești. Dacă ne referim la discurs, atunci primele articole sunt foarte timpurii, început de secol XX, deja găsim primele articole în primele numere ale revistei *Neamul Românesc*, deci nu putem spune că există vreun moment în cariera lui timpurie în care să nu existe un discurs antisemit”³. Sunt doar două fațete care ne arată că, deși, se discută despre savantul polihistor enorm imaginea sa în mentalul colectiv contemporan este departe de a avea o reprezentare coerentă care să alcătuiască un reper pentru timpurile pe care le trăim. După încheierea războiului rece societatea română a trebuit să facă un efort enorm pentru a se reracorda la valorile occidentale într-o perioadă în care reperele naționale și istoria au fost supuse unei duble presiuni cea a globalizării și cea integrării cu noua ideologie a europenizării. În ansamblu, în istoriografia românească post decembristă există multe texte care încearcă să-l reevalueze critic pe Nicolae Iorga. Cele mai multe dintre acestea sunt încadrate în ceea ce destul de vag este definit main stream dar sunt și încercări de așa zisă salvare a imaginii savantului cum este de exemplu cea a Georgianeii a Țăranu, publicată în *Analele Universității Ovidius din Constanța*. Autoarea încearcă să demonstreze că „naționalismul lui Iorga a fost și este încă interpretat de majoritatea literaturii academice ca o poveste mai degrabă culturală decât politică”⁴.

¹ Al. Bădăuță, *Nicolae Iorga, călător*, in *Gândirea* (Consacrat sărbătoririi lui N.Iorga), anul IX, nr. 6-7-8, 1931, p. 291

² Zigu Ornea, De la patriotism la naționalism antidemocratic, in *Dilema Veche*, 30 ianuarie 2012

³ Petru Clej, *Nicolae Iorga – istoric, politician, antisemit non-violent, ucis de antisemiți*, 24 Noiembrie 2021, online <https://www.rfi.ro/cultura-140141-nicolae-iorga-istoric-politician-antisemit-non-violent-ucis-de-antisemiți>

⁴ Georgiana Țăranu, *A Romanian Political Story: The Nationalism of Nicolae Iorga Revisited (1899-1914)* in *Annals of the „Ovidius” University of Constanța – Political Science Series Analele Universității „Ovidius” din Constanța – Seria Științe Politice*, Volume 10 (2021), p 131.

Intenția este salutară numai că mijloacele și metoda nu sunt potrivit alese deoarece se pornește de identificarea și analiza diferitor concepte actuale ale naționalismului care apoi sunt aplicate pe post de indicatori de analiză operei și activității publice a lui Iorga. Nu se poate judeca trecutul fie el și analiza unei persoane prin "ochelarii" prezentului. Mai potrivit ar fi fost inventarierea conceptelor națiune și naționalism din perioada interbelică cum au fost cele semnate de Dimitrie Gusti⁵. Reputatul sociolog român, contemporan cu Nicolae Iorga, nuanțează, în lucrarea Știința națiunii, diferența între popor – „comunitate etnică naturală”, „comunitate de sânge și tradiție” – și națiune – „comunitate de voință, de conștiință și de aspirații”⁶. Națiunea este o ființă naturală și organică; tot ce se găsește în trânsa nu se desparte de dânsa, ci colaborează la viața ei. În națiune este mai interesanta organizația care funcționează, cu mai multă putere. În împrejurări normale la dânsa se gândește nația în rândul întâiu”.⁷

Din acest motiv astăzi Literatura despre Iorga este paradoxală: surprinzător de vastă și totuși extrem de săracă în studii critice. Cel mai bun exemplu în acest sens este faptul că există doar două biografii (Barbu Theodorescu², Nicholas M.N. Nagy-Talavera³), câteva eseuri biografice (Bianca Valota Cavallotti⁴, Valeriu Râpeanu⁵), și doar câteva monografii sau studii dedicate activității sale politice (Maurice Pearton⁶, Petre Țurlea, Mihai Opreșcu, Mihai Chioveanu). Studiile asupra gândirii sale naționaliste sunt, de asemenea, puține și nu întâmplător publicate de cercetători străini (William O. Oldson¹⁰, Vanhaelemeersch¹¹), sau de români care locuiesc în străinătate (Radu Ioanid¹², Leon Volovici¹³). În ansamblu, în istoriografia românească există multe texte care îl țin pe Iorga departe de reevaluările critice necesare.

De un patriotism inatacabil, pe Nicolae Iorga l-a preocupat toată viața ideea unității naționale și singur s-a declarat un naționalist. Semnificația conceptului de naționalist pe care acesta și l-a atribuit cu mândrie trebuie înțeleasă astăzi. Pentru marile spirite ale epocii în care Nicolae Iorga a trăit naționalismul exprima dragostea pentru țara, identitatea poporului din care făceai parte mândria pentru obârșia, limba, religia, tradiții, folclor și trecutul istoric. Această identificare a intelectualilor, a elitei politice cu propriile popoare care în timp au devenit state-națiuni moderne a fost cultivată de marile spirite europene începând cu cel mai de seamă reprezentant al romantismului european germanul Johan Gottfried Herder. Academicianul Ioan Aurel Pop cercetând percepția savantului istoric asupra naționalismului constata că pentru acesta "era cea mai înaltă formă de democrație, fiindcă exprima concepția și interesele poporului iar acestea nu pot să fie decât naționale"⁸. De altfel însăși Nicolae Iorga a respins extremismul generat de oameni care și-au justificat acțiunile antisociale și antiomane prin ideologia și doctrina naționalismului.

Ilustrul cărturar a limpezit și a menținut trează, mai mult decât înaintașii săi, conștiința poporului în lupta pentru libertate, dreptate, independență și unitate românească. Iorga și-a dedicat întreaga activitate idealurilor naționaliste, păstrându-și crezurile și concepându-și opera în același registru atât până la momentul înfăptuirii Unirii din 1918, cât și în perioada următoare de consolidare a noului stat român. Pentru Iorga, naționalismul reprezenta mai mult decât o ideologie – „o anume concepție a vieții de stat” ce își slujește poporul „privit ca ființă organică”; „nu e un colorit sentimental, pentru orice credință politică; el e însuși o credință, și una exclusivă”⁹. Pentru cei care văd astăzi în discursul naționalist a lui Nicolae Iorga un pericol pentru societatea contemporană ar trebui să li se aducă mai des în memorie ceea ce savantul afirma în 1938: „Pentru unii dintre aprinșii apărători ai ei de astăzi, adevărați energumeni gata de toate loviturile, nedreptățile și cruzimile, în credința că în ființa lor etnică se găsește ceva cu totul excepțional și misterios, care le dă dreptul de a amenința, de a porunci, de a stăpâni, de a exploata, de a deznaționaliza și de a distruge, ideea națională a ajuns să fie un monstru”¹⁰.

Iorga nu a făcut parte așadar din elita coruptă și extremistă care în epocă a manevrat ideologia naționalistă pentru a obține puterea. El susținea de altfel că naționalismul nu trebuie să servească intereselor unui grup, ci trebuie să fie o concepție bazată pe crearea omului și a lumii, pe ideea existenței unui suflet unic al adevăratului popor care în viziunea iorghistă "sunt oamenii nevoilor multe, care s-au

⁵ Dimitrie Gusti, Problema națiunii, București, 1919; Idem, Știința națiunii,, București, 1937; Idem, Știința și pedagogia națiunii, București, 1941

⁶ Constantin Schifirneț, Sociologia și știința națiunii în doctrina lui Dimitrie Gusti, in „Revista română de sociologie”, serie nouă, anul XXIX, nr. 1-2, p. 139, București, 2018.

⁷ N. Iorga, Doctrina naționalistă, p. 15.

⁸ Ioan Aurel Pop, Nicolae Iorga – creatorul național și universal, in **Limba Română. Revistă de știință și cultură**, Nr. 3 (263), mai - iunie 2021, CHIȘINĂU p.21

⁹ N. Iorga, Ce e un naționalist? în **Neamul Românesc**, III, nr. 132, Vălenii de Munte, 1908, p. 20-85

¹⁰ Nicolae Iorga, Sfaturi pe întunec, 1936-1938, vol II, Fundația pentru Literatură și artă "Carol II" 1940, p. 328.

deprins să tacă. Sunt oamenii care s-au deprins să tacă, sunt oamenii simțirilor fine care au datina să nu flecărească”¹¹. Acest popor în lupta sa pentru existență și-a purificat sufletul național, realizându-și astfel misiunea istorică¹². Prin suflet național Nicolae Iorga înțelegea personalizarea unei comunități în raport cu altele, crearea unei existențe particulare și dobândirea un profil moral și a unui destin propriu¹³. Iorga vede însă în națiune - componenta naturală la baza dezvoltării umanității. Istoricul nu susține că națiunea ar fi o structură statică, recunoscând că dezvoltarea presupune și asimilarea de elemente străine. Această acțiune însă trebuie desfășurată cu prezervarea atentă a individualității¹⁴.

Locul în care națiunea își dezvoltă spiritul și trăsăturile esențiale este reprezentat de teritoriu, cel ce conferă poporului energia sa vitală. Pământul este astfel calitatea permanentă a istoriei ce contribuie la formarea sufletului poporului. În contextul idealului de unificare națională teritoriul devenea astfel parte centrală a naționalismului lui Iorga. El însuși își denumea naționalismul ca iredentist, aspirând la revenirea diasporei în sânul patriei¹⁵. Frontierele națiunii sunt astfel cele care mărginesc toți membrii neamului, și nu cele marcate de autorități străine. Neconcordanța între frontierele imaginarului național și cele reale determină criza de identitate a unui popor¹⁶. Ar trebui ca astăzi această viziune asupra relației dintre naționalism și patriotism pe care marele savant Nicolae Iorga a văzut-o naturală să fie readusă în atenția opiniei publice și în special al instituțiilor cu rol și vocația pedagogiei naționale? Întrebarea ar fi putut să fie retorică dacă n-ar exista oameni astăzi cu influență politică în societate care să opună patriotismul naționalismului. Unul dintre acești este deputatul Alexandru Muraru care într-o postare recentă pe site-ul Digi 24 că ” Toate momentele astrale ale României au fost opera un patrioți, nu naționaliști. Patrioți luminați, pentru care apărarea intereselor naționale și ale statului nu au însemnat automat excluderea unor categorii de cetățeni, manifestări împotriva celor care trăiau în granițele României și aveau altă etnie sau furtul de la alte națiuni. Naționaliștii în schimb au produs mereu tragedii României: au exterminat minorități, au dus țara în războaie nimicitoare (toate pierdute), i-au redus teritoriul, au produs înapoierea țării și izolarea pe scena internațională. Generații întregi au fost private de împlinire, de bunăstare, de idealuri curate atinse. Bilanțul naționalismului în România este sumbru. Ceea ce am pierdut de la fondarea statului român modern prin lideri și politici naționaliști, transformate în extremism, este practic catastrofic, aproape incomensurabil în termeni materiali, umani și de demnitate națională”¹⁷.

Iorga a respins naționalismul de sorginte imperialistă care în numele unei idei nobile subjugă și desființează statele naționale mai mici creează ” o falsă concepție națională care se întoarce împotriva celei adevărate”¹⁸. Asemenea concepții, cari denaturează principiul național pretinzând a-l aplica, „vițiază” însă chiar în statele mici puritatea acestui principiu. Ungaria maghiară voiește să-și aibă, ca în veacul al XII-lea, Serbia, Bulgaria, Cumania, Rusia apuseana? Ei bine, Serbia va voi să învieze stăpânirea lui Ștefan Dușan întregă, fără a se gândi că, din moment ce vechiul Craiu zis Țar, deci pretendent la coroana romană, universală, a Bizanțului, el părăsea caracterul său național, cât și întru cât îl avea. Bulgaria va voi moștenirea lui Simion, a lui Ionița în Tracia și până la Țarigrad, a lui Samuil în Macedonia și la Adriatică, toți Țari și Cesari și aceștia, cari considerau pe Bulgarii vor numai ca materialul uman cu care se poate ajunge la porțile Sfintei Sofia. Grecii, deși «Elini» cum s'au proclamat la creațiunea, modernă, a regatului tor, se vor reface «Romei, Romani deci în ordinea politică, pentru a reclama tot ce avuse Bizanțul, care, și atunci când era mai grec în ce privește limba, nu desprețuia nimic mai mult decât meschina tradiție politică a Eladei. Ba și noi înșine începurăm a vorbi în 1913 de drepturi balcanice cari treceau cu mult peste cerințele noastre naționale adevărate. Aceasta vițiere a unei teorii necesare pentru viața bine orânduită și sigură, în pace, a lumii permitea să se ridice ca argument hotărâtor pentru soarta

¹¹ Nicolae Iorga, *Ce e Patria? Idei dintr-o conferință susținută la Roman în ziua de 21 februarie 1910*, Tipografia Neamul Românesc, Văleni de Munte, 1910, p. 12.

¹² W.O. Oldson, *The Historical and Nationalistic Thought of Nicolae Iorga*, East European Quarterly, Boulder, 1973, p. 43.

¹³ S. Nicoară, *Națiunea modernă. Mituri, simboluri, ideologii*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2002, p. 143

¹⁴ W. O. Oldson, op. cit., p. 49.

¹⁵ Ibidem, p. 51.

¹⁶ S. Nicoară, op. cit., p. 224.

¹⁷ Alexandru Muraru, *Lección Unirii. Ce înseamnă patriotismul fără naționalism șovin, extremism și populism*, 24 ianuarie 2022, online <https://www.digi24.ro/opinii/agora-digi/lectia-unirii-ce-inseamna-patriotismul-fara-nationalism-sovin-extremism-si-populism-1813053>

¹⁸ Nicolae Iorga, *Dreptul statelor mici*, Extras din: ANALELE ACADEMIEI ROMANE, Seria II. Torn. XXXVII. MEMORIILE SECTIUNII ISTORICE, LIBRARIILE SOCEC & Co., C. SFETEA, PAVEL SURU, București, 1915, p. 327.

tuturor statelor mici formula dreptului celui mai tare. Odată ce ideea națională e numai principiul generator și punctul de plecare al energiei unui stat, al pornirilor sale spre cucerire și supunere, odată ce ea nu este elementul esențial de viață al aceluși stat, înfrânarea în același timp când este legitimarea și apărarea lui, ce poate opri o armată mai mare, un tezaur mai plin, o administrație mai perfectă, într'un cuvânt o mecanică superioară, de a înlătura alte formațiuni cari sunt capabile de fapte asemănătoare, dar, din nenorocire pentru ele, dispun de mijloace mai puține?"¹⁹

4

Iată de ce patria și patriotismul devin la Iorga realitate socială și concept strâns legate de naționalism. El considera că patriotismul nu este o atitudine ce trebuie explicată, ea fiind sau complet înțeleasă sau deloc acceptată. Patriotismul nu ține numai de sentiment, ci este și o convingere intelectuală ce se concretizează în dragostea pentru pământul propriului popor și în devotamentul față de țară²⁰. Patria simbolizează moștenirea transmisă generațiilor, implică determinarea de a fi român și rezultă din afirmarea culturii și tradițiilor spirituale române²¹. Pasiunea patriotică este așadar în strânsă legătură cu dorința de cunoaștere și de îmbogățire a culturii spirituale. Prin intermediul educației și a școlii, cultura națională e considerată cea care transmite conștiința trecutului și implică păstrarea, dezvoltarea și cultivarea istoriei și limbii naționale²². Ideologiile romantice au incorporat specificul național în cultura poporului, echivalând regenerarea națiunii cu valorificarea patrimoniului original²³. Valeriu Râpeanu consideră că patriotismul lui Iorga nu a cunoscut nici o fisură. De aceea, chiar atunci, s-a făcut propunerea în Parlament ca discursul acesta, susținut în fața a 800 de oameni, să fie imprimat și răspândit ca afiș, prin țară. Pamfil Șeicaru, marele nostru ziarist, care era pe front, a lăsat o amintire extraordinară, arătând că ei citeau acest discurs în tranșee (!!!), și pe măsură ce îl citeau, oameni în toată firea, plângeau de emoție."²⁴

În discursurile sale Nicolae Iorga atrăgea atenția că nu toți aceia care se proclamă patrioți erau și se manifestau ca atare. Din această cauză el a vorbit de "Adevăratul patriotism... Prin urmare este și altul mai puțin adevărat, mai puțin real, serios și efectiv". El se întreba cum putem să-l definim pe cel bun pentru "a împiedica pe atâția de a-l confunda cu cel de al doilea? Dar ce definește un sentiment? Cu greu, s'ar putea zice: sentimentul se manifestă, se luptă, se respectă ori se zdrobește, dar a-l defini nu e îngăduit încă raționaliștilor cari, ca teologi, definesc pe Dumnezeu în formule tot mat complete și, ca filosofi, definesc tot mat bogat tot ce e în legătură cu omul. De fapt, dacă sentimentul nu se definește în sine, el poate fi definit însă în scopul ce urmărește și în mijloacele ce întrebunțează. Să o facem"²⁵

Nicolae Iorga se întreabă cum recunoaștem adevăratul de falsul patriot întrebare la care ar trebui să căutăm și astăzi un răspuns la câtă "gălăgie" se manifestă în spațiul public în privința celor care sunt cu... sau împotriva cuiva dar pentru țara lui cine mai este? Iorga afirma că recunoașterea era în epoca lesne de făcut. "Prin munca lui, oriunde e pus de soartă și în orice situație l-a fixat norocul. El e cel mai vechiu, mai bun, mai modest și totodată mai strălucit patriot".²⁶

Nicolae Iorga nu numai a sădit și cultivat patriotismul său în societate prin scrierile și discursurile sale ci a și modelat această trăsătură esențială pentru existența unei națiuni. A făcut-o cu strălucire la catedră modelând profilul intelectual al elitei politice, economice și militare. Voi ilustra acest aspect prin contribuția sa la modelarea conștiinței naționale a patriotismului și a spiritului de jertfă în rândurile armatei. Din 1911 a fost profesor la Școala de Război (post pe care-l va deține până la moarte)²⁷, va publica în diverse reviste militare, va scrie cărți despre și pentru armată, va întreține relații personale foarte strânse cu mulți ofițeri superiori. Începând din 1913 era solicitat tot mai des pentru a colabora la reviste militare. O întreagă corespondență s-a purtat între căpitanul Crăiniceanu și Nicolae Iorga, în legătură cu colaborarea cerută acestuia din urna la Buletinul armatei și marinei", care avea ca subtitlu

¹⁹ Ibidem, p. 328.

²⁰ W. Oldson, op. cit., p. 45.

²¹ Ibidem, p. 51

²² S. Nicoară, op. cit., p. 167.

²³ Ibidem, p. 169.

²⁴ Valeriu Râpeanu, "Patriotismul lui Iorga nu a cunoscut fisură", interviu realizat de Narcisa Balaban Urucu, în Ziarul Lumina, 5 august 2018.

²⁵ N. Iorga, *Adevăratul patriotism. Idei dintr-o conferință ținută la Galați în ziua de 8 septembrie 1914*, Tipografia "Neamul Românesc", Văleni de Munte, 1914, p. 5.

²⁶ N. Iorga, *Adevăratul patriotism*, p. 6.

²⁷ Aurel Pentelescu, *Nicolae Iorga, Profesor aa Școala Superioară de Război din București*, în **Review of Military History** . 2021, Issue 5/6, p. 19-35.

Revistă militară de cultură generală și educație națională" (în 1913 se afla în al nouălea an de apariție). Motto-ul articolului de fond scris pentru primul număr din 1913 de generalul Crăiniceanu, era luat dintr-un articol al lui Nicolae Iorga "O armată este înainte de toate o forță morală"²⁸. Prima colaborare a istoricului se făcea cu articolul Pentru viitorul război al neamului, îndemnând armata să se pregătească pentru războaie ofensive menite să îndeplinească idealul chemării noastre. Cine ar putea tăgădui adevărul elementar că, odată ce sunt nații, ele au și dreptul de a căuta să se adune sub același steag? Se poate discuta numai în ceea ce privește timpul în modul cum această necesitate a lucrurilor trebuie să intre pe dreptul ei."²⁹.

Nicolae Iorga a fost pentru contemporani un colos, un geniu cu o capacitate intelectuală de neatins și totuși s-au găsit oameni care să curme bradul bătrân cum singur s-a portretizat. Pentru aceștia nimic din câte a făcut N. Iorga pentru noi, nici munca lui, nici profetismul lui, nici geniul lui - nimic nu l-a putut înălța deasupra noroiului, nu l-a putut imuniza contra atacurilor și calomniilor. În 1934 marele istoric al religiilor Mircea Eliade, într-un articol publicat în ziarul „Vremea”, se întreba "ce trebuie să faci în România ca să îți poți convinge semenii că ai făcut într-adevăr ceva. Și că ar fi o infamie să fii atacat și murdărit. Cred că orice ai face, e inutil. Același noroi te așteaptă, ca și pe cel din urmă dintre tâlhari."³⁰ Iorga trebuie să rămână un reper pentru ca noi cei de astăzi să avem o călăuză în mersul nației în timpuri ce vor veni și nu par a fi liniștite cum n-au fost nici cele în care marele savant și-a asumat rolul de slujitor al neamului său.

²⁸ Petre Țurlea, *Nicolae Iorga și unitatea națională*, în **Revista Istorică**, Serie nouă, Tom II, nr. 5-6, 1991, p. 252

²⁹ Ibidem.

³⁰ Eliade, Mircea, „*Profetism Profetism românesc*”, vol II, „România în eternitate”, Editura Roza Vinturilor, București, 1990, p. 42.